1. ТІНЬ МИНУЛОГО. ПОВІСТЬ ПРО РЯБОГО КАБАНЧИКА, АБО — ЯК ТІТКА УЛЯНА ТА НЕ ВСТУПИЛА ДО КОЛГОСПУ

Поїзд ішов на Кириківку о 2-ій годині ночі. Та на Кириківці пересадка. Себто, поїзд піде далі на Харків, а комусь пішки на Рябину. Не охота самому. Щоб заздалегідь зарадити цьому, треба ходити по вагонах і вишукувати попутчика. Ну, а як у вагонах повнісінько людей, і всі вони хропли, то розшуки й кінчилися нічим. Транспорт сонних.

Тоді поклав заснути і я, раз таке діло.

Ну, о такій порі та після робочого дня сон, як рябець: чок! І поніс. І поніс…

І снилося мені, як я в цю рябину та вже раз мандрував, і було це минулої зими лютої ще й у місяці лютому. (А що я до неї таки їздив-ходив, — то це було справді — районової газети співробітником бувши).

І снилося мені, як ішли ми заметами втрьох крізь метелицю опівночі глупої, я, комсомолець-учитель і комсомолець просто. Темрява. Вітер струже. Світу білого не видно. Ми, звичайно, у відповідному для цього одязі. Так що якби нам не по 20-23 роки, то ми до тої Рябини навряд чи й дійшли б.

Але суть не в цьому (ми звичайно дійшли ще й повернулися), а суть у тому, що сама назва "Нова Рябина" вабила тоді мене, я і читача вабить і інтригує. Але ж…назва надзвичайно промовиста. Та тільки ж насправді — гай-гай!.. Уже на той час виявилось, що назва ця вельми стара, доісторична. А в самій тій Новій Рябині мало що було нового; лише початки. І становили ті початки всього лиш 2 с.-г. артілі, невеликі, недавно організовані, та заголовок з стінної газети:

"Рушаймо — колгоспи",

Це "перші хоробрі", 100 з чимось дворів, це справжня Нова Рябина — острівець серед стихії, серед решти.

Решта ж — село: з досвітками, з куркулями, з двома церквами, з горілкою і з жорстокими протиріччями у всьому, аж до того, що існувала неприхована ворожнеча між двома половинами села. Ба, навіть у взаємини між двома артілями просмоктувався цей антагонізм, хоробливий, давній, перенесений ще з дореволюційних часів. Антагонізм найгіршого ґатунку з довжелезним корінням.

Починався корінь від кріпаччини, вірніше, від двох панів, що володіли один одною, другий другою половинами села. І звалися ці половини ім’ям своїх панів. Один був Нахімов, другий – Єремєєв, отже – Нахимівка й Єремеївка. А все в купі – Нова Рябина (щоб не плутали з тою другою, що поруч і що зветься Стара Рябина). Від чого зайшла люта ворожнеча між цими під’яремними половинами? З-за церкви зайшла.

Була на Нахимівці панська церква, а на Єремеївці не було. Як прийде свято — ніде богу помолитись єремеївцям, — нахимівці не пускають.

Через те й ворогували.

Панам до цього було байдуже, ба, для них це навіть вигідно. "Хай собі ворогують ся і чим дужче, тим краще, аби панських маєтків не палили". І підтримували цю ворожнечу всілякими способами.

До того ж, — не було жодної школи ні на першій, ні на другій половині.

Нарешті Єремеївці поставили таки собі (не школу, звичайно) церкву, але…ворожнеча так і залишилась, по інерції, очевидно, та через темряву, — зганяли один на одному злість.

І живуча вона аж он яка, що дожила навіть до наших днів, і минулої зими я спостерігав її навіть (!) серед колгоспівців; колгоспи-бо — один на одній половині, а другий на другій. Нахимівка й Єремеївка…

Дрімав я, і снилися вони мені, ці Нахимівка й Єремеївка, з усім своїм потворним минулим, і та Нова Рябина, що я її бачив взимку і що ще так багато в ній від тої Нахимівки з Єремеївкою, хоч артілі й звалися іменем Сталіна та Будьонного.

В дружній розмові з активом я тоді радив товаришам десь переключити всю ту енергію і з хоробливої порожнечі зробити здорове соцзмагання. Цікаво, як там тепер, що з того вийшло і взагалі, що там…

Тут саме сон — як і всякий сон, власне — думки під закритими віями були нагло сполохані: кондуктор смикнув за ногу й гукнув: "Кириківка!".

***

Біля Правдинської цукроварі (ім. газети "Правда"), що повз неї йти на Рябину, ми зустрілися. Себто, я й тітка Уляна.

Років під 50, боса, з вузликом — ішла вона сквапно шляхом, збиваючи ногами пилюку на колії. Голова її була задумано похилена, злегка киваючи нею в такт ході, тітка щось напружено думала й ворушила губами. І така вона заклопотана, що коли я обізвався — аж спіткнулаь від несподіванки.

— Доброго ранку. Тітко.

— Аа…Драстуйте…

— От і є попутчик. Значить, на Рябину?

— Еге ж… — і силкуючись зібрати знову нагло сполохані думки, тітка щиро дивується, звідки я знаю, що їй на Рябину. А це ж так просто: запитав навмання, а виходить — по дорозі.

Удвох іти куди веселіше. Тітка трапилась говірка ще й заклопотана серйозною справою, і цеї справи обіцяло вистачити на всю дорогу.

Затим роззнайомились, говорили про се, про те: про жита й пшениці, що обабіч шляху стояли густою стіною, про врожай, що має бути хороший "якщо бог не зіпсує". Але навіщо йому зайвий клопіт, навіщо йому псувати, коли хліба ці все колгоспівські та радгоспівські, тавровані "комунією", а, значить, і не підлягають божому контролю?

Тітка згоджується, сміючись, що дійсно — до тих, від кого бог відступився, він більше не втручається. Це правда.

Весела, як бачите, й розважна тітка. І я вже її приналежність до "стада святої церкви" беру під сумнів. А її не в жарт цікавить і турбує, і вносить розкол в її християнську душу той факт, що: комуністи ж безвірники безбожні, церкви розтірюють і всім їм уже вимощений шлях простісінько до пекла — уже вимощений, — і…одначе в комуністів чудесний хліб родить! Що ж це таке, га? Як же це так? І стоїть же такий хліб, аж очі одбирає…

І стоїть це питання в тітки поперек розуму.

Я думав, що оце він і є той "камінь", що з приводу нього та тітка й ворушила губами, йдучи межи безмежних бурякових плантацій ще по той бік заводу, але помилився. Її зовсім не те турбує. І той легенький смуток, з яким тітка говорила про колгоспівські лани, ніби байдуже озираючи їхню безмежну шир, — то не так собі просто. Погомонівши й обізвавшись, тітка, нарешті, вирішила вдатись до мене за порадою і розповіла про те, чим так заклопотана останнім часом з самої весни.

Бачите…Люди до колгоспу вступають, люди, як люди, а неї війна. І з ким же ви думали? З владою війна, ще й яка завзята. То було сподівалися на мир, а то вже й кінця-краю не видно. Хто переможе — невідомо, але вона нічим не поступиться, останнє дрантя продасть на квиток до столиці, поїде до ВУЦВК’у голодуватиме — але не поступиться.

Он яка завзята тітка.

— Що ж там у вас таке? — питаю.

— Та все ж за того кабанчика. Та ви ж, пак, не знаєте. Ну, я вам розповім… — І по-діловому, ніби на суді десь, тітка охоче взялася розповідати "все як воно було", від А дама починаючи. Цікава, зворушлива історія. Її б можна назвати ще приміром так: "Війна незаможниці тітки Уляни з радянською владою в особі її представника — голови Н.-Рябинівської сільради".

За браком місця подаю її стисло, скорочено. Прошу:

— "Був ото в нас голова сільради, Сосновський, може чули. (Чув, чув!). І була колективізація; і було розкуркулення. Все як слід, як і в людей.

У мене розкуркулювати було нічого — я та старий — двоє нас. Землі наділ, шкапина й халупа. Навіть хлівця путнього катма. Тут же в дворі живе син з невісткою, — окрема халупа в них. Але, крім халупи, в них ні шкапини, ні землі. Клапоть землі тої-то на нас із старим числиться, син же землі тої й не мав та й не потрібна вона йому, в нього інше ремество і своя робота — тесля він і пасічник.

Отож дві халупи на маленькій садибі, шкапина, землі наділ та ще, пак, коза — оце й усі статки-маєтки на 5 ротів. Як бачите, навіть і не по-середняцькому.

Ну, як почали сколективізуватись, то голова всім тут понаганяв холоду. До ста процентів зразу хотів доскочити, до чого ж і страшний та клятий голова був. І молодий наче, а всі його боялись, як огню: як гля-а-не, як гримне чуть що, зразу: "Ти що, хочеш, щоб я тебе розкуркулив в 24 часа? Га? Я тут власть..." або: "О, знову чорт цю бабу приніс! Гирр...я тут власть..." .

Баба та вже й не чекає, що він скаже, мерщій — шасть і нема. Було, як до сільради комусь іти, то ніби на тортури, — до чого ж і боязко.

Ну, так оцей голова довів і мені плана до двору.

"Іди, — каже, — в соз".

"Та...Подумаю...Як, люди...Хтозна..."

"А-а. Подумаєш? Так ти не хочеш? Підкуркульниця!? Маєш план..."

Та ще ж як! Землю тую записали аж двічі, — раз на батька, а раз на сина...

Я б дуже рада й до созу йти, так ні, — тепер зась, — підкуркульниця....Та чи я його возом де заїхала, чи й сама не знаю.

— А мо', й справді де заїхали? Ану лиш... — закортіло мені докопатись таки причини, не може ж так бути. Що за їрунда! Хоч я і знав цього голову навіть з його минулим, з потаєною жагою до висування і з усіма іншими властивостями, але щоб робити такі дурниці. Треба було його до цього чимось змусити, принаймні, особисто "заїхати", мовляла тітка.

— Так не заїхали?

— Та ні…Де ж би…хоч…Правда, — вилаяла раз прилюдно, назвала п’яницею і…(тим, що за бабами тягається). Так хіба ж не правда? (Їй-бо, правда! Як він бо й вуха біля чужої жінки одморозив. Ну й тільки оце й всього, о.

(Ого!…З цього треба було й починати. Досить і цього, тітко! А тітка всерйоз не надавала цьому ніякого значення.)

— Вірно, прилюдно це я, але ж і правду рубонула. Та й потім, — до чого ж тут політика і до чого план? Каже: "Скридитація". А чорти батька його знає (пауза).

Виходить, тітка за дискредитацію потерпає, сама того не знаючи. Чітко й одразу уявилося, як це воно вийшло і як стала тітка "підкуркульницею…тим часом тітка з чистим сумлінням доказує свою історію.

Одне слово — зробили, як схотіли, обкрутили і цить.

"Та що ж ви робите? Та де ж такий закон є?"

І не говори. А кричатимеш — будеш агітувати — гірше буде. Так як же не кричатимеш?..

А потім якось під’їхали підводою і, не знайшовши, що б узяти, — забрали кабана. Та й не кабан же то був, а кабанчик — єдине багатство з усього — і годувала, від рота собі одриваючи.

Як узяло ж мене тоді за живе. Та чия ж це власть, га? Та чи я куркулиха, що багатші за мене в колгоспі, а мене розбирають, і головно — кабана забрали, план довели, погрожують.

Так не буде ж по-вашому! Будь-що буде, але не по-вашому. І щодня до сільради чешу. Кричить на мене голова, гримає — і не доступитись. Хай ти, думаю, сказишся. Та до району — раз!

Ага! Он бач. Вони думали — дурна баба, а баба знайшла дорогу, знайшла справжню власть.

У районі й голову над тим собі не довгу морочили, тільки глянули на мої папери, знизали здивовано й кажуть, що ніякого плану мені не полагається, як по закону. Біднячка я. І всі документи як слід. "Перевірити справу" й перевірили…

А сільрада бач, що втнула: план довести довели, тільки так усе зробили, щоб і район про це не знав, і все невірні якісь документи поробили. Тільки ж не вийшло по-їхньому.

Скостили план. Я як на світ народилася. А голова: то був гримав усе, як не в шию штовхав, а то, брат, такий рідний та милий.

Ага. Стій же, думаю, трясця твоїй бабці. Ти ще мені й кабанчика вернеш. Живого вернеш…Умру, а тобі не поступлюся, докажу, яка я "куркулиха"…ну і…тут раптом жінка засмутилася і несподівано збавила тону. Похнюпилась: за цього кабанчика ото й іде й досі війна.

Уже й голову нашого зняли геть (прошпетилися. Суд, кажуть, йому буде. Давно б так…). Уже й кабанець той десь досі або дох, або його ззіли давно, або мо’, виріс з бугая, — а справа ні сюди, ні туди.

Район пропонує повернути. Сільрада каже: "Де я його візьму? Бери, каже, гроші по твердій ціні".

"Не візьму, кажу, я грошей. Кабана я здавала не державі. І нікому я не здавала, —не було такого закону. Кабана в мене відняли супроти закону, як і план довели. План скасували? "Скасували". Голову зняли за

всякі такі й подібні діла? "Зняли"...Так хай же він мені повертає й кабанчика, хай повертає...

— "Ну тоді йти до району". Тим часом лякають мене знову, що ніби проти власті виступаю. Та де ж я виступаю проти власті? Я ж тільки управи на самочинство шукаю.

Розповівши, тітка замовкла і знову, схиливши голову, збивала поруч пилюку на колії. А вже аж по довгій мовчанці гірко докинула, як резолюцію:

— А ви кажете до колгоспу...Та як же я до колгоспу піду, як отака неправда? Га? Та якщо отакі будуть у колгоспі заправляти, то навіщо ж мені тоді той і колгосп...

По нивах — житами й пшеницями, що стали над шляхом на цілий людський зріст — подихає злегка вранішній вітер. І небо з червоного стає золотим. Ген, де смужкою піднявся туман, у низині понад Ворсклом бовваніє село, там досинає Нова Рябина, поставивши вітряки над шляхом на чаті.

Мені й чудно й прикро з тітчиного оповідання, надто ж з її заклопотаного обличчя, з вуст отих ворухливих, войовничо, міцно стулених. Аж дивно, де тільки в цієї жінки та стільки енергії й ініціативи береться.

Ні, їй треба бути в колгоспі. Вона мусить там бути і бути попереду з усією своєю завзятістю, з такою твердою вдачею; логічно цим і мусить ця її війна скінчитись. Але...подумати тільки, скільки часу й енергії, скільки нервів коштує вся ця історія, ця тяганина, скільки через те недовіри, сумнівів і вагань — і все через якогось головотяпа. І скільки ще тих головотяпів є на радянській землі...Часто ж вони бувають навіть одвертими шкідниками, куркульськими посіпаками.

Пригадалось, як взимку, на цьому самому шляху, тільки на санях, я мав розмову з дядьком. Їхали ми разом шкапою до села Яблучного. Це тут же, поруч. Говорили про колективізацію. І ось цей дядько, червоний партизан у минулому, потім червоноармієць, кілька разів поранений за неї ж, за революцію, бувши, а тепер звичайний собі, плохенький селянин-злидень — цей дядько на запитання, "чого він не в колгоспі" — відповів з гіркою іронією:

— "Як же я буду в колгоспі, коли навіть влада, коли той самий голова й члени сільради, беручи мене за петельки, щоб я йшов, самі не те, що не вступають до колгоспу, а навіть і не збираються. Замість того, пиячать з куркулями, багатіють, а нашого брата женуть в соз…Ще й глузують…"

— Але як же так. Стійте! Та ви ж червоний партизан. Та ви б до району. Є навіть партизанська ваша комісія…

Дядько тільки безнадійно махнув рукою. "У мене семеро дітей…Та й пробували інші — закаялись. Сільрада тут власть, і роблять, що хочуть. Як тільки що — "А ти проти власті?! — і пішло. А до району далеко…І скільки я не силкувався переконати дядька, що це ж контрреволюція ось така "власть", та таких до бупру . Треба йти в колгоспи, брати ініціативу до своїх рук і за жабра таку "владу".

Дядько з усім охоче згоджувався, але…похнюплено крутив батіжком і дивився десь понуро в білий сніговий простір. У нього семеро дітей, і до того ж він хорий…

Цілковита протилежність до цеї тітки.

Не знаю, чи вступив нарешті цей дядько до колгоспу, чи й досі крутить батіжком розгублено, але, що та Яблучанська сільрада таки потрапила до бупру, то це факт . Скінчилась їм сваволя й пиятика з

куркулями на лаві підсудних, що й мусіло бути і з чим я дуже добре обізнаний.

Побоявся партизан взяти "власть" за жабра — прийшли такі, що взяли. Та хіба ж так узяли! І візьмуть знову. За хвіст і к божій матері в очерет гальмувати й шкодити.

І це (тітку послухавши) треба частенько пророблятиі, щоб Нова Рябина стала справді новою, а тітка Уляна не марнувала часу на походеньки, на безглузду "війну", а натомість працювала десь в колгоспній ударній бригаді та на громадській роботі.

2. СЕЛО! І СЕРЦЕ ВІДПОЧИНЕ… СТАЛЕВИЙ КІНЬ НА БУРЯКИ

Лише засіріє і сонце позолотить схід — по селу вже гасає трактор. Стугонить, зухвало, потужно. І від того обов’язково спадає на думку оте славнозвісне:

"Село! І серце відпочине…

Село на нашій Україні

Неначе писанка…"

Гай-гай. Не писанка. І не відпочине серце. І не дать йому відпочивати, не дать! Напружено й ритмічно, зрушене нарешті, б’ється воно, поспішає вперед, поспішає догнати те, що проспали "відпочивавши" століття. Хай б’ється. Хай поспішає.

Глянь!..

Ще сонце не зійшло, а в писанці тій тарарам, а в писанці гуд двигтить і тіпає обірвані сни, — то в ній (у писанці ж таки) вилупилось

залізне курча і гасає по ній (по писанці), як Марко по пеклу, аж шкаралуща тремтить і розпадається.

І не курча то, а серце — ім’я ж йому — машина. Ні, не писанка то, що гуде і так рано зворушилось, — це колгоспія.

Бач...

Таке воно завзяте нині

Село на нашій Україні,

На нашій,

На новій землі.

Гуртом,

Без бога,

На машині....

Ні, не пізнать ці горисині,

Як не пізнать "раби малі".

А це ж усього диш Нова Рябина, глухий закуток над Ворсклом, там, де розкинулися безкраї луки й голубіють гори.

Гори — це на правому березі, насупроти.

Може й ті самі, що сумував за ними великий співець поневолених, у панській неволі на засланні бувши:

"Гори мої високії…

Та тут не такії –

Руді-руді, аж червоні,

А там — голубії".

***

На світанку по селу стугонить трактор, гудом крицевим полохає сни. Щодня. Це перше, що впадає на око і б’є в вуха.

Широченною вулицею котить він валку возів — цілий ешелон, — а на возах цілу армію дівчат із сапачками, із співами…

Це колгоспівки. Це на буряки.

Підіймаючи хмару пилюки гримить оригінальний витвір епохи реконструкції: елешон без рейок і шпал, затьмарюючи кол. ідилічну "Малоросію" крицевою міццю.

Оце ідилія!

Правда, вишневими садками Рябина ніколи не пишалася, як не пишалася й гаями, і оті слова Тараса Григоровича про писанку її найменше стосувалися, але в цілому була вона така точнісінька, як і всі: дика, інертна, безперспективна нора. В минулому — печальне кріпацьке село. А от тепер…

Колгоспія на крицевих колесах, на широченнім шляху…

Дівчата співають пісень, перегукуються, гомонять молодо.

Це вони скінчили в себе в колгоспі з буряками і тепер до радгоспу, на державні плантації, на ударну роботу щодня на машині.

Там, де серед села яр, там стоїть сільрада, ділячи його чесно надвоє порівну: там колгосп і там колгосп, там церква і там, і по школі на кожній половині, і приблизно по однаковій кількості дворів.

Церкви обидві закриті. На Будьоннівці вже давно й дзвони зняли. Один почепили на стовпі посеред площі (дзвонити на обід, на збори тощо), а решту здали державі. На Сталінці ще дзвони теліпаються, але їх теж чекає така доля. Що зроблять з церков, хтозна; поки що стоять як пам’ятки і мертвими очима позирають на вулиці.

До речі, вулиці в Рябині — таких ніде більше нема. З достатку закраяні. З одного боку до другого гляди й з гармати не дострелиш, буквально кроків 300, коли не більше. Скільки тої землі пустує! Найцікавіше ж те, що по обидва боки шляху на цих широченних вулицях стоять комори. Одноосібницькі комори (було) і просто тобі на вулиці рядочком. Що не двір, той комора насупроти і мимохіть спадає, що тут, мабуть, жив чесний народ.

А ще спадає на думку: коли колгосп по приймає оці комори (десь зробить одну величезну), а вулиці — всю цю широчінь — геть чисто заоре та засіє, то скільки того хліба вродить!? І то б якнайскоріше.

Та зараз багато клопоту, не вбилося молоде село ще в колодочки і ніколи, очевидно, над цим подумати, як і над багато чим іншим. Не все зразу.

***

На буряки! На буряки!..

З сапачками, з вузликами — збираються вони на великому дворищі й нетерпляче чекають на коні.

Це школярі Н.-Рябинівської семирічки.

Ще ж є й чотирирічка — на іншій половині, на Сталінці. А ця на Будьоннівці. Обидві вони звуться: школи колгоспної молоді — ШКМ.

Це велика школа і в ній багато школярів.

Навчання скінчилося, але школярів не відпустили байдикувати – вони продовжують навчання способом практичних господарських робіт, екскурсій тощо. Випускні групи готуються на помпедів (помічник педагога) — це щоб ліквідувати прориви на культурній ділянці, щоб якнайскоріше посилити кадри. Молодші, бач, теж…Озброюються сапачками і теж на прорив — себто, буряки проривати.

Це вони не вперше, це вже вони чи не вдесяте вирушають до Іванівського радгоспу. Там їх харчують і платять гроші. Вузлики ж — то сніданок, поки доїдуть до місця.

Народ сурйозний все. Сходяться заспані, ведуть ділові розмови, пробують сапачки, сердяться на тих, що десь вилежуються, і нетерпляче чекають зава (вірніш, його замісника, зав десь у відпустці).

Нарешті підводи приїхали. Прийшов і зам, що десь цілу ніч чергував на колгоспівській пасіці. Слідом за підводами приїхав чоловік з радгоспу і тоді школярів поділили на дві партії — одні на буряки, інші — на шкідники. Совку душить. Зам призначив керівників. Гайда…

Підвід не вистачило, — тоді хлопці пішли до колгоспу і запрягли ще коні, самі запрягли, звичайно, й підкотили до школи.

Сідаю.

— Глядіть же, хлопці, — навчає зам, — щоб хомут де не спав, або…

— Отакої! Та хіба ми маленькі, чи що? Нно!

Тільки пил закурів. З галасом та бадьорим сміхом поїхали школярі, поїхала юна колгоспія на радгоспівські плантації.

На буряки! На шкідники!

Це ж вона — зміна, це ті, що вже не будуть нидіти і що їх не треба агітувати.

Школа колгоспної молоді.

3. СТАЛІНКА Й БУДЬОННІВКА

У цілому — Нова Рябина. Але ніколи вона не була цілою. Давно й давно її ділив яр надвоє: внизу — Нахимівка, нагорі — Єремеївка. Там пан і там пан, там церква й там церква. Там темрява, а там ще більша… Досвітки, самогонка й ворожнеча.

І лежали широкі шляхи через них, та нікуди було йти тими шляхами.

Після революції прояснилося було. Зрушила Рябина, та тільки ж… одної революції тут було замало. Ногу витяг — хвіст зав’яз. Панів прогнали — злидні зосталися, при такому дрібновласницькому азіатському господарюванні. Поряд із цим спритніші почали багатіти. Загострювалися класові взаємини, протиріччя; наросли нові глитаї, підвели голову старі.

І тільки 1930 року тут почалась ґрунтовна ломка, перекроювання — колективізація. Велике зрушення, що відкрило перед селом нові шляхи, нові величезні перспективи.

Восени 30 року, наступаючи по всіх ділянках на куркуля, ліквідуючи його як клас, засновано першу артіль ім. Сталіна. Це на Нахимівці. Єремеївців це, як кажуть, заїло, з них ніхто не пішов до артілі Сталіна. Вони самі собі негайно організували свою артіль і назвали її ім. Будьонного. Відтоді й почався крутий злам, перехід на суспільні форми господарювання й боротьби за це.

На січень-лютий 31 року артільці мали — перша 41 господарство, друга 42, — разом колективний сектор становив 83 господарства. А всіх у Новій Рябині було біля 400 дворів. Колгоспників була незрівняна меншість.

Та в артілях був хороший настрій; колгоспів ці брались до роботи дружно. Приклад, і вже на сьогодні колективний сектор становить 342 господарства. Себто, понад 80% всеї людності. Переважна більшість. Ба, про пере важність нема чого й говорити — 80% — це ж уся Рябина. Через те може ніхто й не каже вже більше: Нахимівка й Єремеївка, є — Сталінка та Будьоннівка.

Перша посідає 603 га землі і має 146 господарств. Друга — 600 га і 196 господарств.

Разом вони становлять нову Рябину — колективізовану, цілеспрямовану, з єдиним шляхом і чіткою перспективою в майбутньому. На цьому, звичайно, процес не закінчився та й не міг так скоро закінчитись. Це ж лише першу весну колгоспів ці сіяли гуртом, і це будуть перші колективні жнива. Від успіху залежатиме, як скоро Рябина стане селом 100% суцільної колективізації, себто чи довго оті 20% залишатимуться збоку, чи ввіллються до колективу незабаром і там зітруть останній слід від Рябини колишньої.

Тоді Рябина буде справді цілим монолітним колгоспом.

***

Організований період минув і тепер колгоспи розгортають будівництво. На Сталінці будують свинарню на 100 голів, будують стайню, мавши 138 робочих коней. Організували й обладнали низку майстерень. Так само й на Будьоннівці. Особливого розгону, правда, немає, але розгон зумовлюють можливості. На початку ж ті можливості бувають не завжди великі і тільки кінець першого року господарювання посилить їх.

Що цей рік дасть хороші наслідки, тому запорукою єдність і трудова дисципліна колгоспівців. Зокрема, нова система організації праці, відрядність і робота бригадами, що прищеплюються якнайкраще.

Щоб не припуститися помилок у розподілі й не звести тим справи нанівець, а це залежить від правильно налагодженого обліку праці, — Рябина має досвід багатьох інших колгоспів. Треба тільки цей досвід урахувати й засвоїти.

4. ПЕРША ВЕСНА КОЛГОСПІВСЬКА

До неї готувалися цілу зиму.

Добирали й ремонтували реманент (для цього організували кузні й інші майстерні). Дбали за фураж, за робочу худобу, за посів матеріали. Виковували актив…як десь у таборі перед великим походом. Всюди тільки й було розмов, що про першу цю колективну весну, про цей іспит на звання колгоспу. Але вже й тоді це був колгосп і заслуговував на увагу отим піднесенням, отою завзятістю, з якою бралися до роботи. Особливо Сталінка, що йшла попереду. Згодом Будьоннівка її обігнала і кількісно і якісно. Сталінка десь випередить знову. І знову прийде черга за Будьоннівкою. І це природне здорове змагання.

Прийшла весна й колгоспи взялися складати іспит.

Перший, а потім і всі наступні виходи в поле, заздалегідь і добре підготовані бувши, — проходили таки дійсно по-новому, по-ударному, з зразковим піднесенням. Цікава дуже була першотравнева сівба: всі бригади перевищили норми виробу. З червоними прапорами вирушали на працю і так само поверталися звідти після мітингу в полі біля коша.

Під час сівби випускали стінгазету. Організували доповіді. Пересувні бібліотеки-читальні в полі. Разом з учителями та комсомольцями проробили низку питань з організації праці, побуту, з міжнародної політики тощо. Зокрема, проробили тези т. Яковлєва про колгоспне будівництво .

Перша весна пройшла з успіхом і без будь-яких зривів чи непорозумінь. Аж кілька чоловік одноосібників, загітовані прикладом і підхоплені ентузіазмом, подали заяви про вступ до колгоспу.

Головував на той час і керував цею весняною кампанією на Будьоннівці — колишній наймит Бих Петро; до революції наймитував у місцевого пана. За час радвлади став середняком; як середняк вступив до артілі. Тут його обрали на голову. За заступника йому (зав. господарства) був робітник, 25-тисячник з сумського металургійного заводу.

На Сталінці — т. Убоженко М. Г. Теж наймит у минулому.

За ударництво, за нові форми роботи, зокрема за обробку буряків артіль ім. Будьонного занесено на червону дошку в радоновому масштабі. Із цього колгоспів ці дуже пишаються. Червона дошка — це для них не так собі, ні, це гордість, зароблена відзнака.

Упоравшись у себе, колгоспівці допомагали сіяти ще й комуні ім. Воровського .

***

Про піднесення та про те, наскільки колгоспівська маса активна й свідома свідчить хоча б і той факт, що навіть старі з власної охоти виходили й ставали до праці. Особливо жінки.

Та жінки заслуговують на окрему увагу.

Так, коли в будьонівців стався прорив (при проривці) на буряках, жіноцтва на поле виходило 230 душ, тоді як всіх працездатних жінок, згідно з обліком, лише 180.

У чому ж річ? А втому, що ліквідувати прорив кинулися всею масою, ішли не тільки матері й дочки, — ішли баби, бачачи, що з буряками непереливки, залишали навіть роботу на власних городах.

І прорив ліквідували. Ба — жінки взялися навіть дотерміново зовсім закінчити з буряками. Тепер вони їх уже докінчують.

Не тільки в цьому, в усьому жінки задають тон, не то що не відстають.

Зокрема в церковній справі жінки повелися, як справжні колгоспівки. Коли, напр., знімали дзвони, то тільки маленька група хотіла стати в контри, але…глянула на решту й облишила. Соромно стало.

Це найхиткіша частина жіноцтва, це з тих, що ще й зразу були гальмом через свою несвідомість і тепер іноді повертають не туди.

Та прийде час — обживуться вони, виваряться і навіть смішно буде їм самим, що десь колись ставали в контри.

В основній своїй частині жінки навіть перед вели з самого початку колективізації.

Завзяті жінки.

З такими колгосп стане не тільки на червону дошку, а має всі шанси висунутись на перше місце.

5. МІЖ ІНШИМ КІЛЬКА СЛІВ ПРО ГОРІЛКУ. "РУШАЙМО В КОЛГОСПИ"

Знайомі мої на Будьоннівці і насамперед вчителі, звичайно, молодь. Це активні культурні діячі. Всі вони колгоспівці. Активність їхню спостерігав я надто взимку, дивуючись, де в них береться стільки енергії виконувати стільки громадських навантажень поза школою.

Але перепрошую, — знайомі мої на Сталінці, знайомі мої скрізь і знайомі мої всі —крім класових ворогів, звичайно. Поза цим я скрізь дома.

Так про горілку.

На площі, там де вишикувались вози в кілька рядів (вози колгоспівські, площа теж колгоспівська, а що колгосп ще не набудував приміщень, той стоять вози тут, добре площа величезна), насупроти школи й недалеко колгоспівського двору — кооперація.

У кооперації багато горілки.

— І здорово беруть? — не міг не поцікавитися скромний одвідувач, заховавшись до кооперації від спеки.

Кооператор на це лише сумно покрутив головою. "Ні", мовляв. Навіть здалося, що від зітхнув.

— А взагалі беруть?

Кооператор ще сумніш покрутив головою, озираючи шереги пляшок.

— Слабо щось…

— Ага, — не міг не зрадіти одвідувач. І не з кооператорового розпареного вигляду, а з того, що "зелений змій" уже, значить, виходить з моди.

— А то чого? — запитав я, дивлячись в одчинені двері на школу.

— Мабуть, що жара…

— Вірно, — втрутився якийсь дядько. — Це ти, браток, вірно сказав. Який то дурень її питиме, коли отака жара — роботи стільки. А ще ж би книжки й газети читати і до лікнепу ходити.

— А справді, що ти робитимеш, коли зовсім люди перестали пити, га? — поцікавився інший.

— Хтозна…Її, мабуть, тоді не робитимуть.

— Да…народ міняється.

— Я думаю. Голова наш колишній теж через неї змінився.

— Та то такий. Був би він, то вона б оце тут не стояла.

Сміх.

— І те сказать…Поки була куркульня, а надто, як заходились розбазарювати майно, загибель почувши — пили-гуляли страшенно. А не стало куркульні…

— А наші хіба не пили?

— Та пили…А от бачиш? Тепер хоч наймай.

— Да народ міняється.

— Еге ж. Заждіть лишень рік-два, то й зовсім зміниться!.. — останнє з пафосом пророк одвідувач, а по цьому вийшов.

Так він і не купив горілки, — стало соромно. Мовляв, раз так — я теж міняюся.

***

"Рушаймо в колгоспи" — це, власне, назва колгоспівської стінної газети. Але разом це й гасло й заклик. Що його піднесли, як прапор, і під ним почали гуртуватися перші сміливі. Під ним пройшов цілий період класових боїв, колотнечі, вагань; цим жили і навколо цього мобілізували всю увагу. І це ж коли хочете визначало й попит на горілку. Одні за неї забули, зате інші заливали нею лють і розпач перед загибеллю, продаючи геть усе чисто.

Та на сьогодні в Новій Рябині, хоч до колгоспу рушило й об’єдналося 80% села, гасло це з порядку дня не зняте.

"Рушаймо в колгоспи" — це люстро. З неї (з стінгазети себто) видно, чим живе і чим заклопотане село. І лікнеп, і ударні кампанії, і культурно-виховна робота, соцзмагання…Всьому є місце, тільки немає місця горілці і немає повороту до старого.

І коли глядач — відсталий, одноосібний, але не зовсім дурний — ось так дивиться в це люстро, на цей відбиток колишніх затурканих, упосліджених гречкосіїв, а тепер, у повному розумінні, свідомих

громадян соціалістичної республіки — він обов’язково почервоніє й насупиться заздрісно.

6. ДВІ ЗАЯВИ. КАРНАВАЛ. ПЕРЕМОЖЦІ

Заява

1) Від члена правління колгоспу ім. Будьонного

Прошу звільнити мене з членів правління потому как нєт довіри від маси. Хочу бути в рядових робочих і працювати нарівні з іншими.

Підпис

2) Теж від члена правління того ж колгоспу

Заява

……(копія першої).

Цей теж хоче працювати "нарівні з іншими", констатує недовіру маси до нього і проситься "на вільне повітря", себто на фізичну роботу.

Обидві заяви розглядали в поточних справах на черговому засіданні правління. Автори теж були тут.

Обидва бідняки, обидва працювали досить довгий час в правлінні. Перший подавав таку заяву вже

Кілька разів.

У чому ж річ? Як це так, що колгоспів ці з власної волі зрікаються такої посади.

А річ у тім що… Самокритика.

Хлопці (літні дяді) почуваються себе слабими для такої роботи і щиро в цьому признаються, виходячи з загальних інтересів. Головно ж: немає довіри, не здобули собі авторитету бо… (еге ж, горілочка).

— Є кращі, молодші товариші — витриманіше й здібніші до такої роботи. Притягти їх. А нас пустіть і навантажте іншою роботою, хто до чого здатний.

Обміркувавши, зваживши за й проти, правління, нарешті, вирішило, що: товариші попрацювали досить; утомилися, бо робота для них нова й незвична. Вели класову лінію, але… (п’ють!). задовольнити. Тільки ж їх обирали загальні збори, отже й винести це питання на загальні збори; тим часом на місце цих товаришів вирішили залучити до складу правління двох молодих колгоспівців: червоноармійця й партизана. Точка. Але, щоб не гальмувати роботи, одні мусять прийняти, а другі здати обов’язки, в процесі роботи працюючи поки що разом, бо пора гаряча.

Голова (т. Біляєв, 25-тисячник, що вже місяць, як змінив старого голову), умліваючи від спеки, квапив правління закінчувати справи, бо час дорогий, робочий. Крім того, скоро йтимуть "вони" і треба зустрічати. Вони — це жінки, що по-ударницькому дотерміново кінчають полоти буряки і з цієї нагоди їм треба влаштувати зустріч, як повернуться з поля.

***

Карнавал…Ні, це похід переможців. Із зброєю через плече (з сапачками себто), засмалені вітрами й сонцем, тріумфально повертались вони з поля. По-своєму тріумфально.

Заквітчали бригадира вінками, обтикали його з ніг до маківки квітками польовими, обкрутили ще й гору вивершили, так що й не пізнати бідолахи, — і йшли до правління вітати з перемогою. Величезною гомінкою юрбою, приспівуючи, пританцьовуючи….це після трудового дня!

Правління зустрічало переможців.

Ходило про подарунки.

Почався мітинг…

Десь хтось розповідав мені цікавий випадок з життя й праці оних колгоспівок, учорашніх затурканих і розпорошених селянок. Дрібниця ніби.

Пололи колгоспівські буряки і обідньої перерви сіли гуртом відпочивати, натомлені. Порчу великий клин пшениці.

— "Глянь! — зауважила котрась із дівчат — волошок скільки.

— Ой-йо…

Нива синіла волошками — голубіла, як небо.

— Давай повириваємо…

І повиривали. Поки скінчилась перерва, бавлячись, навернули на шлях цілу гору волошок тих. Щоб не глушили, та щоб не засмічували добра артільного…

Після мітингу роздавали подарунки. Хустки. Колгоспівки надзвичайно раділи з того. — Не ціна тої хустки тішить, — мовляла одна

з них, — тішить те, що я цю хустку маю як шану, як від товаришів подяку зароблену. Ну і…

Ось тут то хлопці й упороли дурницю.

7. ЛЯП

Так зветься на мові газетних робітників, — себто коли хтось допуститься помилки такої, що аж вуха в’януть. Щось подібне було і в даному разі. Хлопці не подумали вчасно і як слід над тим, як і чим вони шануватимуть переможців. Через те початок був бучний, а кінець… ще бучніший.

Дарували хустки. Хороші хустки і дарували всім. Чудесно. Та тільки ж…

Вся біда в тому, що хусток тих вистачило лише на невелику частину.

Зчинився шум. Більшість-бо, замість сподіваної нагороди несподівано отримали саму невиразну обіцянку: десь… колись…

Вшанували, називається.

Так як же це так, га?

8. СЛОВО МАЄ ТОВАРИШКА ДОКІЯ

Це вже геть згодом. Вдома. Коли за обідом мова якось зайшла про хиби й недоліки в роботі колгоспу — які, до речі, так болять цій товаришці, звичайній колгоспівці — молодій, напівписьменній. Але завзятій жінці.

— А я думаю так (це на хустки з'їхало. Ніяк вона й досі не може заспокоїтись). По-мойому: не вистачило – не треба було й починати, дражнити не треба було. Бут ту не про хустки йшлося – йшлося про хорошу зустріч і товариську подяку.

Ну, а коли почали давати, то давали б усім, або на вибір. Не вистачило всім, треба було дати кращим, зразковим, хто більш трудоднів виробив і найкраще виробив. Треба було не полінуватися й заздалегідь це продумати, підрахувати. І так і сказати: передовикам, а іншим згодом — то ніхто б і не гнівався.

А то, бач, що зробили: почали давати вряд. І вийшло: хто перший дотовпився, той і получив. І хоч вона має може найменше трудоднів, а я може найбільше, вона, виходить хороша, а мені дуля. Хто ж тут не розсердиться? І як тут не нарікати колгоспівкам, що їх так обійшли.

І не за хустку шкода (хустку я можу взяти собі й за трудодні та й носити), ні, шкода за кривду.

Ми не за нагороду робили – робили за совість, і робимо й робитимемо. Але, якщо схотіти потішити, то треба було зробити так, щоб нікому не кривдно було. От що.

А тепер казатимуть: "Жінки недовольні", "жінки колотяться", "темні".

Понятно, не дуже видні і, понятно, колотитимуться, як от отак робити. Ні, не по-мойому. Безглуздо. Я їм це у вічі скажу, та ще й на загальних зборах, при всіх" .

Ділова й завзята молодиця. Оцю б до правління. Правда, вона зовсім неписьменна, і вона має двійко малих діток.

***

"Все добре, і скрізь порядок ніби. І колгосп — це не така страшна штука, як думали, як розписували всякі там, їрунду вигадуючи. Я от працюю в гурті і вже так звикла й призвичаїлася, що й не знаю, як би я без того гурту й жила тепер. А от тільки…

Не вміємо ми, мабуть, ще як слід хазяйнувати в гурті, не навчилися ще. Чи мо’ в керівників не вистачає пороху, слабі мо’. Багато ще в нас неполадок.

Взяти, приміром, хоч би й ясла. Ясла — це діти, а діти — це все для матері. Ну і бачила я ясла в людей — так хіба в нас такі? Як от і не віддаю свого в ясла, залишаю з дідом, — хай хоч і замурзане, але, принаймні, знатиму, що воно доглянуте й не голодне, бо в яслах…Зле з яслами. Багато їх у нас — аж у 4-х чи 5-х місцях (у самій Будьоннівці), та тільки діла мало, розкидані бо, розпорошені по всьому селищу і треба дуже багато прислуги, щоб налагодити справу як слід, а людей таких умілих катма.

А нема щоб вкупі все це, щоб в одному приміщенні. Тоді б легше й доглядати і краще було б; всі ті, що працюють нарізно працювали б гуртом.

Погано ще тим (це, дійсно, насамперед впадає в око), що нема кому як слід "по настояному" ходити біля дітей — одна людина на всіх не розірветься.

А можна було б все це полагодити, коли б вчасно і як слід до цього взятися, щоб було кому над цим подумати.

Одне слово, іноді — чи бракує ще досвіду, а чи ліньки нашим керівникам поворушити мізком.

Сподіваємось на цього нового голову. Він робітник. Цей може дасть раду всьому, хоч і плохий ніби. Та він діловий і дуже багато працює…".

9. ДЗВЕНЯТЬ КОСИ…КУВАДЛА ДЗВЕНЯТЬ

Клеплють. Щоранку йде перестук по селу — ладнають, кують, до жнив готуються.

У кузні цілий день весело гомонять молотки — колгоспів ці сквапно ремонтують с.-г. машини; підкручують, міняють старі частини, припасовують нові. Жнива-бо на носі.

Тиждень, два — кінчать ось косити луки — і на поле. Туди, де жита й пшениці стоять, як стіна, де всі надії, ударництво й соцзмагання шумлять буйним колосом, наливаються, стигнуть. Від того, який буде врожай — багато залежить.

Це перші жнива колгоспівські. Через те й готуються до них так пильно, заздалегідь, як і до весни готувалися. Щоб не було зривів, щоб не пасти задніх і щоб не дати нагоди ворогам тикати пальцями:

— Ага! А ми хіба не казали?! Не колективізація, а один розор.

Весною може б хто й тикнув, так нікуди було.

— Це вони так за новинки, згарячу так погнали здорово… Подивимось далі… Щоб часом, глядіть, не того, не обіс…ся, — шипіли єхидно підкуркульники.

Так от, щоб того… щоб заціпило їм. Посміятись гуртом, молодо, і довести, що то таке колгосп і що то таке — колгоспники, як навесні довели…

10. ТРИ ПОКОЛІННЯ

Дід. Невістка з сином. І нарешті — Марійка з братіком.

Три покоління під цею одною стріхою; такі вони споріднені і разом такі відмінні одно від одного. І так вражає ця хата, затінена яблуневими вітами, вражає, як живий плакат, як діаграма.

Минуле, сучасне й майбутнє.

Дід — це минуле, його жертва. Він бачив і пережив кріпаччину, поневолення від царату, безправ’я, жахливі злидні. Вони його зігнули й виснажили. Дід доживає.

Невістка з сином — молоде, бадьоре подружжя — хазяїни великої епохи, колгоспівці. Невістка, ота сама Докія, брава молодиця. Чоловік її не згірший за неї, веселої вдачі.

І, нарешті, Марійка з братіком. Цим належить майбутнє. Все майбутнє. Тим часом Марійка гойдається в колисці, розмовляє невідомо з ким на невідомій кому мові, а братік (старший за сестру), прикусивши кінчик язика, старанно списує щось із книжки.

Дід залишається завжди сам на хазяйстві з онуками. Задумано палить свою люльку, куховарить і пильнує третього покоління.

Ми з ним умовились про харчі і тепер він має собі ще одну функцію: зав. їдальні. Себто харчити одного клієнта. А ще — має з ким погомоніти. Ми з ним по обіді довго сидимо при вікні, що в нього зазирають яблуневі віти, обтяжені пуп’янками, і, дивлячись, як Марійка вчиться дибати, палимо тютюн і гомонимо як давні приятелі.

Пройшовши важкий тернистий шлях, він зазирає в минуле, як у книгу, листає й вичитує межи неї сумні й смішні химерні сторінки. Не вернеться воно, як не вернеться й його молодість.

Бабуся його вже давно дотоптала свою стежку і відійшла, а він, хоч і дебелий ще, але теж пора збиратися. Тільки він хотів би (дуже хотів би!)

побачити ще, як житиме Марійка й Петрик, як житимуть онуки, і розповісти тоді їм, як жили їхні діди-прадіди, щоб знали що то таке — безправ’я, щоб любили й шанували волю над усе, щоб берегли її як ока…

І усміхається дідусь, дивлячись на малят і знаючи, що онуки вже житимуть по-справжньому, по-людському і навіть і в голову їм не спаде, що було колись інакше; по обличчю йому бігає сонячний зайчик з вікна, перегортає з дідусем минуле.

А знадвору вривається жвавий, бадьорий стук, дзвін кувадла. Сонячний дзвін і загонистий стук.

То звідти, це там, де невістка й син, разом з тисячею інших невісток і синів, ставлять крокви, закладають підмурки, — звідти, де кують Марійці майбутнє.

1931 р. Червень.